

*Бондаренко Н. В.,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ПІДРУЧНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Найвищий державний статус української мови передбачає постійне вдосконалення її навчання й науково-методичного забезпечення у широкому й розмаїтому контексті комплексного розв'язання проблем реформування освітньої галузі. Важливу роль у модернізації вітчизняної освіти на компетентнісних засадах відведено якісному підручникові.

За безперечної науковості підручник має бути водночас цікавим і захоплюючим. Цієї якості слід досягати не лише зовнішніми ефектами. Основою підручника має бути актуальний для учнів, цікавий і корисний матеріал, який мотивуватиме їх пізнати більше, стимулюватиме пізнавальні інтереси та активність здобувачів освіти у різних знанневих сферах. Адже саме підтримання пізнавального інтересу учнів визначено одним з орієнтирів мети базової середньої освіти в оновленому Державному стандарті базової і повної середньої освіти. Це досягається реалізацією в підручнику міжпредметних зв'язків української мови, як вмістилища цінної інформації й об'єднувачого усепредметного чинника, з усіма дисциплінами з огляду на необхідність формування 11 груп ключових компетентностей [1].

Водночас потенціал міжпредметних зв'язків у навчанні мови досі використовується явно недостатньо й неефективно. З іншого боку, прийнята в Україні концепція STEM-освіти зміщує освітній акцент, розбалансовуючи і так хитке співвідношення цифрової й гуманітарної сфер і звужуючи спектр прояву пізнавальних інтересів здобувачів освіти [2].

Активізації пізнавальної діяльності учнів сприяють мотиваційні установки на початку кожного розділу підручника, де на конкретних прикладах роз'яснюється значущість і практична необхідність засвоєння конкретного навчального матеріалу. Мотиваційна установка націлює на обговорення проблемних питань у контексті щоразу нової соціокультурної теми, яку представлено ключовим текстом.

Аналіз підручників української мови для основної школи, де закінчується вивчення граматики, показує: теорія в них подається суцільним текстом на 1,5–2 сторінки, що унеможлиблює її засвоєння і спричинює втрату інтересу до навчання. Дієвим виявився апробований спосіб вирішення проблеми через ступеневі запитання, або запитання-сходінки до опанування нових знань, і порційне подання теорії. Завдяки продуманій системі запитань

теоретичні відомості поділяються на невеликі завершені засвоювані порції й розміщуються як відповіді за логікою розгортання теорії. Засвоївши певну порцію матеріалу, учні закріплюють її під час виконання 1–2–3 вправ (залежно від складності), після чого наступне запитання скерує їх до чергової порції матеріалу.

Природну мотивацію, а також смислове й змістове наповнення пізнавальної, мисленнєво-мовленнєвої, комунікаційної діяльності учнів забезпечує реалізація текстоцентричного принципу, уконтекстного у соціокультурну змістову лінію програми.

Уміщений на початку кожного параграфу (уроку) текст є основним структурним компонентом такого підручника. Система роботи із текстами широкого спектру різногалузевої проблематики дає змогу уприроднити мотивацію, актуалізувати пізнавальну діяльність учнів, формувати всі 11 груп ключових компетентностей, сфокусувати увагу на світоглядних, розвивальних, виховних і моральних аспектах.

Текст містить цікавий фактаж із актуальної для центеніалів проблематики, що активізує пізнавальний інтерес і діяльність учнів. Він формує фонові знання здобувачів освіти і є потужним ресурсом для розвитку базових компетентностей. Системоутворювальні тексти доповнюються зразками, призначеними для цільового формування універсальних компетентностей. Щонайвиразніші інформаційно насичені міні-тексти відповідної тематики й кількахвилинна бесіда за їх змістом (це можуть бути 2–3 квінтесенційовані запитання – відповіді, своєрідні смислові «вершки» тексту) забезпечать незатратну в часі роботу з формування базових компетентностей на кожному уроці української мови. На перетині того самого тексту можуть формуватися кілька ключових компетентностей. Порушена в текстах грамотно зчитана проблематика мотивує, викликає пізнавальний інтерес, потребу висловитися, розвиває ініціативність та адресованість мовлення, пропонує зразки людської й комунікаційної поведінки у певній життєвій ситуації [3].

Текст стає ніби каталізатором для самостійного конструювання відповіді, стимулюючи всі види інтелектуальної діяльності й зокрема пізнавальну. Винесене в заголовок запитання підсилюється системою запитань за змістом тексту. Сукупно вони дають можливість різнобічно розглянути проблему і скласти про неї якнайповніше уявлення. Завдяки посильності і водночас достатній складності запитань в учнів формується здатність застосовувати знання, вміння й навички у нестандартній ситуації [4]. Готові запитання передбачають не механічне відтворення змісту, а його смислово переробку. Допитливі центеніали навряд чи обмежаться пошуком готової відповіді, висуваючи власні припущення й перевіряючи їх правомірність. Продумані формулювання запитань стимулюють різні форми пізнавальної активності, мисленнєво-мовленнєвої діяльності. Це визначення комунікаційної мети і позиції автора, виявлення причинно-наслідкових і смислових зв'язків, мотивів поведінки і вчинків, пояснення фактів, явищ, подій, обстоювання власної думки, позиції, оцінки тощо. Ланцюжок послідовних

запитань дає учневі зрозуміти, що нове знання породжує нові запитання. Частина завдань не містить адресованих учням запитань, але створює умови для їх виникнення й знаходження відповіді на них у самому тексті чи в інших інформаційних джерелах. Із такими текстами ведеться діалог. Досить ефективним виявився такий вид роботи як прогнозування змісту, коли навіть п'ятикласники висувають не одну, а декілька версій можливого розвитку подій за описаним у тексті сюжетом.

Особливий інтерес для активізації пізнавальної активності учнів становлять запитання у варіанті, який потребує розгорнутої відповіді. Важливо також передбачити такий підбір, організацію і послідовність запитань у підручнику, за якої відповіді учнів набудуть вигляду цілісного зв'язного висловлення, об'єднаного темою або сюжетом.

Висновуючи, зазначимо: досвід вивчення мови на основі тексту активізує думання, пізнавальний, а отже, й читацький інтерес учнів, створює об'єктивні умови для актуалізації знань, засвоєних із різних джерел, життєвого досвіду та співвіднесення їх із необхідними для відповіді на запитання. Практика доводить, що саме таке активне здобування знань на основі активізації пізнавальної діяльності сприяє особистісному й компетентнісному зростанню учнів, піднесенню якості сучасної освіти загалом.

Такий підхід до навчання, закладений у підручниках, дає змогу посилити мотивацію; розширити і збагатити діапазон різногалузевих знань; сфокусуватися на конкретній життєвій проблемі, розглянути її зусібіч, уконтекстнено; з'ясувати різні погляди на ту саму проблему, що сприятиме її розв'язанню; сформуванню й обстоюванню власну думку, позицію, оцінку тощо.

Ключові слова: пізнавальна активність учнів, міжпредметний ресурс, текст-метод, запитання – відповіді.

Література:

1. Бондаренко Н. В. Розвиваємо ключові компетентності: міжпредметний аспект. *Українська мова і література в школі*. 2020. № 4. С. 33–40.
2. Бондаренко Н. В. Як збалансувати цифрове й гуманітарне в освіті. *The world of science and innovation*. Abstracts of the 2nd International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. London, United Kingdom. 2020. Pp. 267–277.
3. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Розвиток життєвих компетентностей старшокласників засобами підручника української мови. *Проблеми сучасного підручника*. Київ, 2018. Вип. 21. С. 44–56.
4. Бондаренко Н. В. Як учити учнів запитувати–відповідати на основі текст-методу. *Fundamental and applied research in the modern world*. Abstracts of the 7th International scientific and practical conference. VoScience Publisher. Boston, USA. 2021. Pp. 250–259.